

A Ráday-család a magyar kultúrában. 300 éve született Ráday Gedeon

Szerkesztette BERECZ ÁGNES, Budapest, Ráday Gyűjtemény, 2014
(A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai, 10), 103 l.

A magyar irodalom intézményesülésének ábrázolásában az utóbbi időben utat találtak maguknak a társadalomtörténeti szempontú értelmezések. Ennek a folyamatosan élesedő, kristályosodó értelmezési keretnek köszönhető, hogy megnövekedett az érdeklődés az olyan irodalmi alakok és történelmi családok iránt, akik a kulturális értékteremtéshez nem elsősorban szépirodalmi műveikkel járultak hozzá, hanem műpártolói magatartásukkal, könyvgyűjtéssel, mecénatúrával, kapcsolatrendszerük mozgósításával. Olyan, korábban háttértevékenységnek tekintett kulturális gyakorlatokkal, amelyek jelentősége akkor értékelhető igazán, ha kellő alapossággal ismerjük az adott kor működésének szabályait. Ebben a szemléleti keretben kiemelt szerephez jutnak az arisztokrata családok, így például a Telekiek, valamint a Beleznay, a Podmaniczky, a Desseffy család.¹ A Ráday család literátus hagyományai miatt szintén beleillik ebbe a felsorolásba.

A Ráday Gyűjtemény által őrzött főúri magánkönyvtár nagyobb részét az a Ráday Gedeon (1713–1792) gyűjtötte össze, akinek születése háromszázadik évfordulója alkalmából a Gyűjtemény egy konferenciát rendezett, majd az ott elhangzó előadásokat kötetben is megjelentette. A könyv, amelynek fedőlapján a Ráday-műemlékkönyvtár egy részlete látható, nyolc tanulmányt tartalmaz. Ezek közül hat foglalkozik magával Ráday személyével mint jelenséggel, és kettő végez szorosabb szövegelemzést (egy vers és egy műfordítás kerül a vizsgálat középpontjába). Ebből az arányból érződik, hogy a konferencia résztvevőinek többségét elsősorban Ráday irodalmi szerepének újraértékelése foglalkoztatta: hiszen a hat tanulmány azt fejtegeti, hogy milyen szempontok szerint lehetséges megítélni Ráday irodalmi pályáját és kulturális tevékenységét. A szövegelemző dolgozatok szintén fontos adalékokkal szolgálnak Ráday Gedeon és családja ízléséről és műveltségéről. A kiadvány célkitűzése az volt, hogy tartalmazza az új kutatási eredményeket és a korábbi eredményekkel szembeni kritikai reflexiókat. Aki kifejezetten e kötet alapján ismerkedik meg Rádayval, az elsősorban a könyvgyűjtői szenvedélye és az élete végén bekövetkező rangemelésé alapján értékeli majd őt, míg a Kazinczy által fabrikált 18. századi literátor-szerep háttérbe kerül. A tanulmányok

¹ KERÉNYI Ferenc, *Pest vármegye irodalmi élete 1790–1867*, Bp., Pest megye Monográfia Közalapítvány, 2002; SÁNDOR István, *Író és társadalom: Fejezet a magyar felvilágosodás irodalomtörténetéből*, Bp., Ráció, 2012 (Ligatura, 8); VADERNA Gábor, *Élet is irodalom: Az irodalom társadalmi használata Gróf Desseffy József életművében*, Bp., Ráció, 2013 (Ligatura, 9); SZILÁGYI Márton, *Beleznay Miklósné Podmaniczky Anna Mária irodalmi szalonja: legenda és valóság*, ItK 119(2015), 6. sz., 769–777.

mindegyike sikeresen átlép a korábban felépített kultuszon. Amit magam hiányként érzékelek, az talán a politikai szerepvállalás és a felekezeti vonatkozású vizsgálat lehet, amit azonban számon kérni egy konferenciaköteten nem feltétlen releváns. Mindemellett a kötetet szerkesztő Berecz Ágnes és a konferencia szervezésében segítő Szabó András arra is kellő figyelmet fordított, hogy Ráday Gedeon szerteágazó érdeklődési körének megfelelően minden jelentősebb területről legyen egy-egy tanulmány: könyvgyűjtéstől kezdve az irodalomszervező szerepen át a szépírói tevékenységig.

Berecz Ágnes kiemeli tanulmányában, hogy Ráday könyves szekrényeit eddig tévesen hitték fehér-arany színvilágúnak, a legutolsó restauráláskor ugyanis Bleicher András megállapította, hogy azok eredetileg sellakréteggel borított, pácolt, festetlen barna színű szekrények voltak, aranyozott ornamentikával (12). A tehát eredetileg barna színű könyvespolcokon sorakozó bőrkötésű könyvek a barokkos ízlésvilágot reprezentálták, miközben a gyűjtemény a legkülönbözőbb tudományágak legfrissebb szakirodalmával rendelkezett. Berecz elemzésének középpontjában azonban nem a könyvek állnak, hanem a könyveket olvasó Ráday és az olyan, a literatúrát érintő szakcsoportok, mint például a lexikonok, gyűjteményes kötetek, de a szerző szerint arra is találni utalást, hogy Ráday rendelkezett Balassi-kézirattal is (15). Mindez még érdekesebb, ha szembesülünk azzal, hogy Ráday gyűjtőszenvédélye anyagi problémákat okozott a családnak, a gyűjtés fontosabb volt számára sok más tevékenységnél. Szilágyi Márton tanulmányában azt járja körül, milyen szerepet töltött be Ráday Gedeon az irodalom intézményesülésében. Felhívja a figyelmet arra, hogy Ráday csak élete utolsó éveiben lett gróf. Ez nem elhanyagolható életrajzi tény, ha tekintetbe vesszük, hogy Ráday élete során részben a művelt protestáns köznemesség, részben az arisztokrácia hagyományait követte. Könyvgyűjtői gyakorlata szemléletes példa arra, hogyan keveredik egymással két különböző társadalmi réteg hagyománya: a könyvtárral rendelkező arisztokrata familiákhoz képest a vagyona aránytalanul nagy hányadát költötte könyvtára gyarapítására, míg könyveinek beszerzői éppúgy naprakészen követték a különböző tudományágak legfrissebb eredményeit, akár csak Széchényi Ferenc vagy Teleki Sámuel könyvgyűjtői. Szilágyi tanulmánya néhány, az irodalomtörténetből ismert mozzanatot felmutatva világítja meg Rádaynak az irodalom intézményesülésében betöltött szerepét és Kazinczy kultuszteremtő szándékát: Kazinczy Rádayt az irodalmi nyilvánosságba lépni szándékozó literátorként jeleníti meg. Úgy tűnik, hogy a művelt Ráday talán éppen Kazinczyra tett hatásával adta a legtöbbet az irodalomnak. Rádaynak köszönhető például a *Szigeti veszedelem* irodalmi értékének újrafelfedezése és a Zrínyi Miklós iránti fokozott irodalmi érdeklődés, amely végső soron közvetetten a mű 1817-es, Kazinczy általi újrakiadásához vezetett: hiszen az alapján a példány alapján készülhetett az új kiadás, amelyet ő ajándékozott Kazinczynak (41). Ráday státuszát és anyagi helyzetét jellemzi, hogy hagyományos nemesi mecénásként nem volt megszólítható. Akkor sem, ha valamely közelebbi rokona kulturális kezdeményezéséről volt szó, mint például az *Uránia* esetében. Ez utóbbira hozza fel példának

a tanulmány szerzője a Kármán- és a Ráday-család kapcsolatát: a familiáris viszony ellenére elmaradó anyagi támogatás azt is jelentheti, hogy Ráday nem tudott anyagi juttatásokkal segíteni. Ráday poétikáját a professzionalizálódó költői program helyett alkalmi költészetként, írói-alkotói attitűdjét főúri kulturális gyakorlatként, „műkedvelő irodalmiságként” pozicionálja a tanulmány szerzője. Hiszen Ráday „lírája kifejezetten saját maga szórakoztatásra születik” (45). Az életében bekövetkezett időskori, késői nyilvánosság nem az öreg gróf kívánsága volt, hanem Kazinczy szándékos igyekezetének köszönhető. Szintén a hagyományok keveredését illusztrálja Borvölgyi Györgyi Ráday Gedeon tanulóéveiről szóló, gazdag bibliográfiával ellátott dolgozata. A szerző egyrészt a család anyagi helyzetéről értekezik, másrészt áttekinti az apa, Ráday Pál által tudatosan megszervezett tanulmányokat, az egyes iskolákban tanult tárgyakat, és ahol szükséges, bevonja a pozsonyi evangélikus líceum oktatástörténetéről szóló ismereteket is, így a tanulóvekről tágabb kontextusban alkot képet. Ebben a tekintetben ismét az arisztokrácia hagyományait látszik követni a Ráday család. A modern nézetek szerinti nevelés csak a felvilágosult családokat jellemezte, amilyen például a Teleki család is volt. A két család hasonló műfajú forrásokat hagyományozott a kutatók számára: Teleki László és Ráday Pál is írásban foglalta össze, milyen elvárásai vannak gyermekei nevelőjével szemben.²

Arisztokrata és köznemesi hagyományok keveredése kapcsán a kötet központi kérdésévé formálódik a Ráday Gedeonról fennmaradt egyetlen olyan portré, amely még életében készült, és még életében olyan nyilvánosságot kapott, amelyre Ráday soha nem törekedett. Ennek története jól reprezentálja a Ráday Gedeon személye körüli kérdéseket. Nem tudjuk, hogy mennyi a realitása mindannak, amit Kazinczy Rádayról megfogalmazott. Nem tudható, milyen szerepet szánt saját magának Ráday az intézményesülő irodalomban, mert az a kép, amit az elmúlt évszázadokban az irodalomtörténet róla megőrzött, alapvetően Kazinczy interpretációi által maradt fenn. Ennek kapcsán majdnem minden tanulmány igyekszik valamiféle álláspontra helyezkedni. Szilágyi Márton vélekedése szerint a házi sipkában ábrázolt idős gróf portréja az intim szférát megjelenítő rajz volt, amely eredetileg nem a nyilvánosság számára készült. A korabeli sajtóba kerülve a portré viszont egyfajta funkcióváltáson ment keresztül Kazinczy imázsteremtő törekvéseinek köszönhetően; mindezt utólag sokan Ráday önszemléletének tekintették. A tanulmány konklúziója szerint Ráday Gedeon irodalmi megítélésén az segítene a legtöbbet, ha az irodalomról való egykorú gondolkodásnak keretet adó „intézményrendszer társadalomtörténeti érzékenységű értelmezése” (51) nagyobb szerephez jutna.

Borbély Szilárd Kazinczy önképe felől közelíti meg Ráday alakját.³ Előadásában arra keres választ, mi lehetett Kazinczy szándéka azzal, hogy az idős gróf arcképét és

² RÁDAY Pál, *Oktatás* (...), H. n. (1720-as évek), A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Ráday család levéltára, Ráday (I.) Pál iratai, C64-4.h. 12., TELEKI László, *A nevelésről* [1796], MTAK Kézirattár, Régi s új írók 4-r. 133 sz.

³ A szerző előadása a kötetben posztumusz jelent meg. A sajtó alá rendezés Debreczeni Attila munkája.

műveit ismertté tette. Véleménye szerint az a kép, amely jelenleg Ráday Gedeonról él, nem más, mint Kazinczy Ferenc irodalmiasított önképe. Abban, ahogyan Kazinczy Rádayt reprezentálja, az önreprezentáció igénye mutatkozik meg. Borbély Széphalmot Pécelhez hasonlítja, az időskori Kazinczyt pedig az időskori Rádayval veti össze. Ugyanezt a viszonyt ábrázolja Orbán László is tanulmányában, konkretizálva a személyes találkozásokat, számbavéve kettejük levelezését és a visszaemlékezéseket. A *Pályám emlékezetében* Kazinczy ugyanis részletesen elmeséli az eredeti portré készülésének körülményeit, melyek alapján Orbán arra a következtetésre jut, hogy a rajz elkészülése, „a megörökítés tevékenysége mintegy háttérprogramként futott” (63). Tehát interpretáció ide vagy oda, a sapka része volt Ráday otthoni öltözkédésének, és így akkor is rajta lett volna, ha a rajzoló nincs jelen. Nem befolyásolta őt az öltözék kiválasztásakor, hogy éppen megörökítik. A házi sipkának nem volt egy eleve rögzített jelentése a korban – ahogy a tanulmány szerzője fogalmaz: „zaj” volt. Az, hogy a Kazinczy Ferenc által rendelt rézkarc változaton sem cserélték le ezt parókára, valamint hogy Kazinczy feltehetően Ráday engedélye nélkül publikálta a képet, inkább Kazinczyról árul el valamit, semmint az öreg Rádayról, aki ennek természetesen nem örült (64).

A kötetben megtalálható az összes olyan festmény másolata, amely szóba került a tanulmányokban. Petrőczy Éva a hálósipkás Pope-arcképet is megemlíti, amikor Rádayt mint Alexander Pope közvetett tanítványát igyekszik felvillantani, amellet érvelve, hogy francia közvetítőnyelv segítségével Pope költészete hatással volt Rádayra. Részben a könyvkatalógusokból derül ki, hogy Ráday olvasta Pope verseit, részben hasonló témájú műveik támasztják alá a felvetést. Az arcfestésről szóló Ráday-verseket Pope általi Boileau-hatásnak tekinti, hiszen Ráday Boileau fordításában olvasta Popeot, noha a tétel bizonyítására felhozott arcfestésről szóló gúnyvers olyan toposz, amely több más kontextusban, más szerzőknél is előfordulhatott. Míg Petrőczy Éva időben visszafelé tágitja Ráday Gedeon verseinek kontextusát, addig Hermann Zoltán tanulmánya széles időintervallumban vizsgálja Ráday *Mezei dal* című versének előzményeit és bravúrosan mutatja fel a népdal mai párhuzamait: Pete Seeger 1955-ben írt *Where have all the flowers gone* című dalát, amely Magyarországon részben Marlene Dietrichnek köszönhetően *Sag mir wo die Blumen sind*, illetve magyarul *Mondd, hol van a sok virág* címen vált ismertté. A Hermann-tanulmány mindenképpen a legkreatívabb zene- és költészettörténeti adalék Ráday Gedeon kapcsán, és főleg a részletes verselemzés miatt nagyon hiteles a zárógondolata, miszerint Ráday jól ismerte és jó érzékkel olvasta kora lírai irányzatait: *Mezei dal* címen Johann Georg Jacobi máig ható líratörténeti jelentőségű versét dolgozta át, csakúgy, mint Szentjóni Szabó László tette *Poëta* című versében. A kötet végére egy fiatal kutató, Veisz Bettina tanulmánya került, amelyben a Ráday-család színház iránti elköteleződését és drámaírói ambícióit veszi sorra. Veisz Bettina Ráday fia, (II.) Gedeon Falbaire *A gályarab* című művének magyar fordítását és annak utóéletét taglalja részletesen. A család színházpártolói tevékenysége nem csupán anyagi, hanem szellemi természetű is volt. A drámafordítással

kifejezetten a Magyar Theátrum felállítását célozták meg, emellett pedig kifejezetten azért gyűjtöttek össze nagy számú drámát, hogy azokat megjelentetve elegendő mennyiségű darab álljon a színház rendelkezésére. *A gályarabot* is azért választotta a fordító, hogy az később színpadra kerüljön. A szerző feltételezése szerint az idősebb és az ifjabb Gedeon is megtekinthette *A gályarabot* franciául, „mely tapasztalat lényegi támpontot adhatott a fordítás színpadra alkalmazásához” (98). Az adatokra vonatkozó lábjegyzet elmaradása ugyan kelt némi hiányérzetet, noha a kijelentés mellett a tanulmány egésze meggyőzően érvel.

A kötet tanulmányait szemlélve elmondható, hogy a szerzők ugyanazokat kérdéseket, jelenségeket észlelték tisztázásra szorulónak. Hangsúlyozzák, hogy Ráday Gedeon egész életében oly módon viszonyult a magyar kultúrához és tudományhoz, mint a főrangúak. Életformájában, szemléletében tehát egy saját társadalmi rétegétől idegen hagyományt követett, ezzel viszont közelebb került a grófi ranghoz. S noha Kerényi Ferenc Pest vármegyéről szóló monográfiájában azt írta, hogy Ráday Gedeon tekintélyt „az 1764. évi országgyűlésen Pest vármegye követeként elsősorban protestáns hitsorsosai érdekében kifejtett tevékenységével szerzett”,⁴ valójában nem tudni, hogy pontosan mivel érdemelte ki élete végén a bárói, majd aztán hamar a grófi címet. Arra a kérdésre is több válaszlehetőség adódik, hogy miért akart Kazinczy költőt „csinálni” az idős Rádayból, és miért jelentette meg a portrét a folyóiratban. A Ráday Gyűjtemény kiadványa jelzi a különböző kérdésirányokat és a kutatás lehetséges módszertani kereteit. Mindemellett válaszlehetőségeket mutat fel, és rávilágít Kazinczy kultuszteremtő szándékaira. Talán mondhatni úgy, hogy elsőként tesz kísérletet arra, hogy szimbolikus értelemben leemelje Rádayról azt a bizonyos hálósipkát.

Kollár Zsuzsanna

⁴ KERÉNYI, *i. m.*, 158.